

Neolithic in Turkey. The Cradle of Civilization. New Discoveries. Ed. by M. Özdoğan, N. Başgelen. Arkeoloji ve sanat yayinlari, Istanbul, 1999, Text & Plates.

След големите открития на Джеймс Меларт през 50-те и 60-те години на миналия век, когато от неолитната култура в днешна Югозападна Турция бяха извадени на бял свят останките на Хаджилар и Чаталхююк, едва в края на 80-те и началото на 90-те години светът на специалистите по праистория на Стария свят беше отново разтърсен - този път в Югоизточна Турция, след Чайъоню, бяха проучени няколко селища от безкерамичния и ранния керамичен неолит, които дадоха неочаквани резултати. По същото време в Централна и Югозападна Турция проучванията на неолитната култура бяха интензифицирани, което доведе и до нови идеи за произхода на балканския неолит. След предварителните отчети, пръснати из различни периодични издания, по инициатива на проф. Мехмет Йоздоган от Истанбулския университет беше подготвена и публикувана представянната тук монографична публикация в две части, в която ръководителите на споменатите нови проучвания излагат основните резултати от тях. Освен обемния текст (236 стр.), второто тяло на книгата съдържа много богат илюстративен материал (203 стр. цветни и черно-бели графични и фотоилустрации). Книгата съдържа 12 части, посветени на новите проучвания на отделни неолитни селища или райони, както и въвеждащ и заключителен синтез.

Въвеждащата част е написана от ерудицията специалист по праистория на Анатолия У. Есин. Тя представя накратко някои заключения върху основните резултати от новите проучвания на неолита в Югоизточна, Централна и Югозападна Турция, и особено за безкерамичния му етап в първите два ареала.

Халан Джеми е най-старото известно напълно уседнало селище в Югоизточна Анатолия, обитавано няколко столетия в края на XI хил. пр. Хр. Отнася се към началото на безкерамичния неолит. Разкопките на М. Розенберг показват използването на кръгли каменни постройки, съдове и други предмети от камък. Икономиката на селището е свързана не с култивирани зърнени растения, а с одомашнени животни и то само с одомашнени свине.

За разлика от почти всички останали обекти, включени в книгата, ниската селищна могила Чайъоню е проучвана близо 30 години от международен екип (Х. Чамбел, Л. и Р. Брейдууд, А. и М. Йоздоган). Разкопани са широки площи, събрани са много данни за каменната архитектура на безкерамичния неолит, която показва преминало през седем фази развитие - от края на IX до края на VII хил. пр. Хр. Заедно с жилищните постройки, установени са и сгради, използвани като светилища. Сред предметите от материалната култура изпъкват многобройните медни предмети, получени чрез студено изковаване. Среща се и женска антропоморфна пластика от глина.

Две селища в района на Урфа са проучвани от екип на университета в Хайделберг, ръководен от Х. Хаупт-

ман. В Невали Чори са документирани 29 каменни постройки от началния етап на безкерамичния неолит. Особена популярност в научната книжнина вече има една от тях, която е използвана като светилище. В нея са установени повече от дузина Т-образни каменни колони. От селището произхождат и голям брой пластични и релефни антропоморфни и зооморфни каменни изображения, които са изключително постижение на изобразителната дейност на ранните земеделци от края на IX хил. пр. Хр. Подобно светилище е проучено в малкото селище Гьобекли от втория етап на безкерамичния неолит. То също включва Т-образни каменни колони, по които са издълбани реалистични животински изображения. Намерени са и зооморфни каменни фигури.

Селището Джаферхююк е разкопавано под ръководството на Ж. Ковен. Принадлежи към втория етап на безкерамичния неолит и се датира към края на IX хил. пр. Хр. Установени са цялостни планове на няколко правоъгълни постройки от камък или кирпич, обикновено с контрафорси. Особен интерес предизвикват обсидиановите сечива, съдове и гривни от мрамор, мъжки и женски статуетки от глина.

Селищната могила Юмуктепе при Мерсин е влязла в научната книжнина преди повече от половин век чрез разкопките на Дж. Гарстанг. Новите разкопки на И. Канева са насочени преди всичко към най-ранните напластявания, отнасящи се към керамичния неолит, началото на който се отнася към началото на VII хил. пр. Хр. Къщите са строени с каменни основи, но стените са от плет и глина. Едва през късния неолит се появяват постройки от кирпич. Обитателите на селището от самото му основаване са уседнали земеделци и скотовъдци, които произхождат от Северна Месопотамия.

Статията на У. Есин и С. Харманкая е посветена на проучванията на селищната могила Ашаклъ в Централна Анатолия. Това селище се отнася към безкерамичния неолит. В трите пласта на могилата са разкрити над 400 помещения от допиращи се правоъгълни или трапецовидни постройки, изградени от кирпич. Има данни, че някои са използвани като светилища. Оставените малки свободни пространства са използвани за стопанска дейност. Констатирана е и оградна стена. Обитателите на селището се намират на прехода към земеделие и скотовъдство, но основно са се занимавали с търговия на обсидиан.

На производството и разпространението на обсидианови сечива в Киликия е посветена статията на Н. Балкан-Атли, Д. Биндер и М. К. Ковен. Установени са работилници, намиращи се извън селища, както и доказателства за връзка им с определени селища.

М. Йозбашаран представя резултати от краткотрайни проучвания на селището Мусулар в същия регион. То е обитавано през безкерамичния неолит и по-късно в края на керамичния неолит.

Под ръководството на Я. Ходър през 90-те години бяха продължени разкопките на Чаталхююк. В рецензията том той представя резултатите от проучването на една многократно подновявана голяма постройка от горните напластявания на неолитната селищна могила, със стенописи в някои части на стените. Постройката е обитавана поне 40 години от голямо семейство - под пода са

установени останки от 64 скелета. Рисунките по стените са свързани с погребването на млади индивиди и поради това, за разлика от Меларт, се смята, че стенописите в Чаталхююк са начин за общуване с отвъдния свят, че постройките със стенописи са нормални жилища, а не светилища. Освен това, пак за разлика от предишния разкопвач, Ходър костатира, че погребването е извършвано веднага след смъртта в една и съща гробна яма с предходните починали.

Проучванията в Езерната област (древна Писидия) са важни за установяването на връзки с Балканите през неолита. След разкопките на Хаджилар, Суберде и Ербаба в предишните десетилетия, през 80-те и 90-те години Р. Дуру проучва части от други три селища - Куручай, Хюючек и Бадемаджъ, в които констатира пластове от ранния и късния неолит. Неолитните постройки са направени с кирпич, а в Куручай са установени каменни основи на укрепителна стена с кули. Засага остава открит въпроса за съществуването на безкерамичен неолит в района. Най-долните пластове на Бадемаджъ, които са най-ранни в проучваните селища, представят керамични съдове с прости заоблени форми; рисуваната украса е по-късно явление в ранния неолит. Всяко от досега известните селища показва особености в материалната си култура и поради това не може да се говори за определена единна неолитна култура. Особено изяви са различията между западната и източната част на района.

Разкопките на Я. Роденберг в Илгънар, на брега на езерото Изник в Северозападна Анатолия представяват още по-голям интерес за балканските връзки през

неолита. В ранните селища, които по анатолийската хронология се отнасят към късния неолит, основната строителна техника е колово-плетената (плет, измазан с глина). Варианти на кирпичната техника се срещат едновременно с първата, но в късните фази на неолита остава само втората. Срещат се и двуетажни постройки. Керамиката показва предимно местни, но и балкански черти. Последното се отнася главно за късните неолитни фази, в които елементите на тракийския късен неолит са достатъчно изяви.

Последната част на книгата е написана от М. Йоздоган и посветена на неолитните култури в Източна Тракия. Тази проблематика е добре позната от многобройните публикации на автора, но тук е представена в добре систематизиран вид. Предложена е хронология и характеристика на културите Фикиртепе, Ходжа чешме и Ашагънар, които покриват целия неолитен период в областта. Най-сериозни възражения предизвиква твърде ранното хронологическо място на култура Фикиртепе, отредено ѝ от автора.

Заключителните бележки на М. Йоздоган са посветени на все още неясни проблеми в ранното неолитно развитие на Анатолия.

Представената книга е безспорен бестселър в конпендиумите за праисторията на Анатолия и без съмнение ще има значителен принос за осъзнаване на новия образ на ранното неолитно развитие в този регион.

Васил Николов